แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

CONSERVATION APPROACH CHEST OF THE BUDDHIST CHIANGKLANG DISTRIC, NAN PROVINCE

พระมหาพีรพัฒน์ วชิรญาโณ (หาญยุทธ)
พระมหาวิเศษ ปญฺญาวชิโร
โผน นามณี
Phramaha Pheerapat Wachirayano (Hanyut)
Phramaha Viset Panyavajiro, Phoon Namanee.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
Mahamakut Buddhist University Lanna campus
Correrponding Author, e-mail: Perapathanyut@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) สภาพการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน 2) คุณค่าการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน 3) แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน กลุ่มเป้าหมาย คือ เจ้าอาวาส/รองเจ้าอาวาส จำนวน 28 รูป/คน โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง จากวัดในอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า:

1. สภาพการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน 1) มีการดูแลและเก็บรักษาเป็นอย่างดีในศาลาที่เป็นหอธรรมหรือบนกุฏิเจ้าอาวาสหรือพิพิธภัณฑ์ของวัด 2) มีการซ่อมแซมแบบเล็ก ๆ น้อย ๆ เนื่องจากใช้เวลาในการซ่อมไม่นาน

2. คุณค่าในการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน 1) หีบพระธรรมส่วนใหญ่มีมาก่อนแล้ว 2) มีความภูมิใจที่เห็นหีบพระธรรมเป็นโบราณวัตถุที่ทรงคุณค่าและเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญของชุมชน 3) ลวดลายบนหีบพระธรรมมีทั้งแบบมีลวดลายและไม่มีลวดลาย

3. แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน 1) ทำความสะอาดทุกครั้งเมื่อมีการใช้งาน 2) มีการคลุมผ้าอย่างมิดชิด ไม่ให้ถูกแสงแดดและเกิดความชื้น

คำสำคัญ : หีบพระธรรม, การอนุรักษ์, แนวทางการอนุรักษ์, พุทธศาสนิกชน

Abstract

The objectives of this thesis were as follows 1) to study the conservation of Buddhist chest Chiangklang District, Nan Province. 2) to study the value of the preservation of the Buddhist chest Chiangklang District, Nan Province 3) to propose a approach for the conservation of Buddhist chest Chiangklang District, Nan Province. The target group consisted of 14 monks is Paster/Deputy Paster and 14 churchwardens by using specific selection method from 14 temples in Chiangklang district. Tools used for data collection was an in-depth interview and the data were analyzed in descriptive manner.

The research results showed that :

1. Conditions of conservation of the Buddhist chest 1) The chest are well taken care of and preserved. Some temples have kept them in a pavilion that is a religious hall. or on the Paster's cloister or is preserved at the temple's museum. 2) There are minor repairs because it doesn’t take much time to do.

2. The value of conserving the chest of the Buddhist 1) The chest are most of the Scriptures are pre-existing. 2) It’s proud to seen the chest was an antique that is valuable to keep and wisdom the most y importantly of the community. 3) The patterned of the chest, there are both patterned and non-patterned designs.

3. Approach for the conservation of the Buddhist chest 1) Always clean there is a sweep every time when the job is finished. 2) covered with cloth Not exposed to sunlight, ventilated air, not moisture Approach for the conservation of the chest should be preserved in storage.

Keywords: Dharma chest, conservation, conservation approach, Buddhists

บทนำ

ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในนครน่าน (จังหวัดน่านในปัจจุบัน) เป็นส่วนหนึ่งของการนับถือพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในลักษณะเดียวกันกับล้านนา พระราชศรัทธาและความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่งนั้นคือ “การสร้างหีบธรรม” หรือการสร้างตู้ธรรม โดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่ปรากฏชัดเจนว่า ถือกำเนินการสร้างนี้มาในสมัยใด แต่พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ การสร้างหีบธรรม ตู้ธรรม ของอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรล้านนา

หีบพระธรรม หมายถึง ลุ้ง หรือ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ใช้หมายถึงหีบธรรม ชาวล้านนาเรียกหีดธรรม หมายถึง หีบหรือตู้ที่ใช้ใส่คัมภีร์ใบลาน มักเก็บหีบธรรมนี้ไว้ในหอไตรหรือบนขื่อในวิหาร ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของการศรัทธาและนับถือพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา ที่ยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน การที่จะรักษาพระไตรปิฎก หรือ คัมภีร์อื่น ๆ ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จำต้องมีที่เก็บรักษาเพื่อป้องกันอันตรายจากสภาพทางธรรมชาติ หรือสัตว์น้อยใหญ่ อาจจะสร้างเป็นหอไตร ตู้พระไตรปิฎก ตู้พระธรรม หรือ หีบพระธรรม ซึ่งหีบพระธรรมนั้น เป็นเครื่องใช้สอยจำพวกหนึ่งอันเป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังเป็นสร้างขึ้นอุทิศไว้ในพระพุทธศาสนา

การคงไว้ซึ่งความศรัทธาดังกล่าวควรต้องอาศัย การอนุรักษ์ ตามรักษา ป้องกันสิ่งที่มีอยู่แต่เดิมให้คงสภาพไว้โดยอาศัยแนวทางวิธีการอีกทั้งกระบวนการเชิงนโยบาย เชิงปฏิบัติเพื่อให้หีบธรรมได้คงไว้ซึ่งความศรัทธาและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา อำเภอเชียงกลาง เป็นอีกอำเภอหนึ่งของจังหวัดน่านที่มีวัฒนธรรมอันโดดเด่นและยังมีวัด 14 วัดที่ยังคงมีหีบพระธรรม อีกทั้งวัด พุทธศาสนิกชน รวมถึงชุมชน ได้มีการดูแล เก็บรักษาหีบพระธรรมไว้เป็นอย่างดี ไม่ให้สูญหายไปจากพื้นที่อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ เพื่อศึกษาสภาพการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน และวิเคราะห์แนวทางในการอนุรักษ์หีบพระธรรมของวัดในอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชนอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน จึงได้ทำวิจัยในครั้งนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน
2. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าในการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน
3. เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน โดยการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary research) และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกรอบของสภาพ คุณค่าและแนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน ซึ่งมีรายละเอียดของการวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้มีส่วนเกี่ยวกับการอนุรักษ์หีบพระธรรมที่เป็นพระสังฆาธิการและมัคนายก จำนวน 28 รูป/คน ได้แก่ เจ้าอาวาส/รองเจ้าอาวาส และมัคนายก โดยการเลือกเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลเป็นเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยได้สร้างขึ้นโดยอาศัยกรอบแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตการวิจัยและการนิยามศัพท์ปฏิบัติการ ซึ่งมีขั้นตอนในการสร้างและหาคุณภาพของเครื่องมือดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยเพื่อที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

2. ร่างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ เพื่อให้ครอบคลุมและสามารถตอบวัตถุประสงค์ได้ โดยได้แบ่งออกเป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มเป้าหมาย

ตอนที่ 2 สภาพการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน

ตอนที่ 3 คุณค่าในการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน

ตอนที่ 4 แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน

แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องตามเนื้อหาและวัตถุประสงค์ในการวิจัย จำนวน 3 ท่าน คือ

1) พระครูสมุห์ธนโชติ จิรธมฺโม, ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

2) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อุเทน ลาพิงค์ อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

3) ดร. สงัด เชียนจันทึก อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

เมื่อพิจารณาความสอดคล้องและความครอบคลุมเนื้อหา ความกะทัดรัดชัดเจนของคำสัมภาษณ์กับกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Consistency) คำสัมภาษณ์นั้นวัดไม่ตรงตามเนื้อหา ได้ขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ แล้วนำมาแก้ไขให้คำสัมภาษณ์นั้นๆ มีความสอดคล้องตามเนื้อหา

1. นำร่างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ ที่ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบและเสนอแนะไปแก้ไขให้ถูกต้องตามเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้

2. นำเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ ที่ตามที่ผู้เชี่ยวชาญแนะนำและแก้ไขแล้วเสนอต่อที่ปรึกษาในการใช้สำนวนภาษา ตลอดจนพิจารณาถึงความเหมาะสมทั่วไปของเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ โดยให้ครอบคลุมถึงรายละเอียดของเนื้อหา เพื่อปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง

3. นำไปใช้เก็บข้อมูลจริงกับกลุ่มเป้าหมาย โดยผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) เป็นการเก็บข้อมูลโดยจากกลุ่มเป้าหมายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน ในระหว่างเดือน พฤศจิกายน 2565 ถึง มกราคม 2566 โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ที่เกี่ยวกับสภาพ คุณค่า และแนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน

2. มีหนังสือขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลพร้อมแนบเอกสารที่เป็นเครื่องมือสัมภาษณ์เชิงลึก ไปยังกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เตรียมตัวและกำหนดเวลาในการให้สัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

3. ผู้วิจัยนำเครื่องมือไปเก็บข้อมูลตามวันและเวลาที่กำหนดไว้ พร้อมเตรียมอุปกรณ์ในการสัมภาษณ์ เช่น เทปบันทึกเสียง บันทึกภาพ สมุดจดบันทึก

เมื่อได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ทำการถอดเทปบันทึกเสียง แล้วนำมาวิเคราะห์ ประมวลผล ตามกรอบแนวคิดที่กำหนดในการวิจัยและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในกรณีที่ข้อมูลไม่สมบูรณ์ผู้วิจัยได้เก็บเพิ่มเติมในภายหลังจากผู้กลุ่มเป้าหมาย

ส่วนการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตนั้นผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลพร้อมกับการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ในการลงพื้นที่ให้เป็นไปตามกรอบแนวคิดที่กำหนดในการวิจัยและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

4. การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นการศึกษาเอกสาร พระราชบัญญัติคณะสงฆ์งานวิจัย รายงานการวิจัย หนังสือวิชาการ บทความวิชาการ กฎหมาย ระเบียบ ตำรา และสิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมทั้งการค้นคว้าจากฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์อีเลกทรอนิกส์

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก กับกลุ่มเป้าหมาย คือ พระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆาธิการ และมัคนายก ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน ประกอบด้วย เจ้าอาวาส/รองเจ้าอาวาส และมัคนายก จากวัดที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานของหีบพระธรรมในเขตอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ในแง่ต่าง ๆ ตามความเป็นจริงซึ่งเป็นการวิเคราะห์ออกมาในรูปเชิงพรรณนา และได้จัดหมวดหมู่ในประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้

ผลการวิจัย

1. สภาพการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

1.1. สภาพการอนุรักษ์หีบพระธรรมด้านการสงวนรักษา

พบว่า ส่วนใหญ่จะมีการดูแลและเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี สถานที่ที่มีการเก็บรักษาส่วนใหญ่จะมีการเก็บไว้บนวิหาร บางวัดมีการนำไปเก็บในศาลาที่เป็นหอธรรม หรือบนกุฏิเจ้าอาวาส หรือมีการเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์ของวัด การเก็บรักษาหีบพระธรรมนั้นจะต้องมีการถ่ายเทเป็นอย่างดี ไม่อับหรือชื้น เก็บในที่แดดส่องไม่ถึง มีอากาศถ่ายเท เป็นที่ปลอดโปร่ง สามารถเข้าไปทำความสะอาดได้ตลอดเวลาหรือบ่อยครั้ง ถ้ามีการนำหีบพระธรรมมาใช้ในงานประพณีหลังจากที่ใช้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว จะมีการใช้ผ้าเช็ดให้สะอาดและเก็บไว้ที่เดิมหรือนำผ้ามาคลุมให้มิดชิดเพื่อไม่ให้ฝุ่นจับได้

1.2. สภาพการอนุรักษ์หีบพระธรรมด้านการปฏิสังขรณ์

พบว่า มีการซ่อมแซมแบบเล็ก ๆ น้อย ๆ อาจจะเกิดจากการผุของไม้ไปตามกาลเวลา โดยการปฏิสังขรณ์ดังกล่าวจะทำกันเองในวัด เนื่องจากไม่ได้ใช้เวลาในการทำมาก นอกจากนี้ลวดลายของหีบพระธรรมบางวัดมีลวดลายหรือสีที่จางไปตามกาลเวลาเช่นกัน ทำให้ทางวัดต้องปฏิสังขรณ์จากช่างที่มีความเฉพาะด้านมาแต่งเติมให้สวดลายบนหีบพระธรรมกลับมางดงามเช่นเดิม

1.3. สภาพการอนุรักษ์หีบพระธรรมด้านการบูรณะ

พบว่า ถ้าหีบพระธรรมมีการทรุดโทรมไปมากจนไม่สามารถปฏิสังขรณ์หรือบูรณะได้ ทางวัดจะทำขึ้นมาใหม่เพื่อทดแทนหีบพระธรรมของเก่า โดยอาจจะใช้วัสดุที่เหมือนหรือคล้ายกับหีบพระธรรมของเดิม โดยใช้ช่างผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะด้านมาทำขึ้นใหม่หรือเพื่อให้กลับมาสภาพเดิมอีกครั้ง ซึ่งช่างแต่ละท่านมีความประณีตบรรจงในการทำเพื่อถือว่าเป็นพุทธบูชาในพระพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่ง

2. วิเคราะห์คุณค่าในการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

2.1. คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ของหีบพระธรรม

พบว่า หีบพระธรรมเป็นหีบที่มีความสำคัญถือว่าเป็นมรดกที่สำคัญของวัด มีหลักฐานของวัดว่าผู้สร้างหีบพระธรรมจะสร้างไว้ในวัด เนื่องจากเป็นผู้ที่มีศรัทธามาก โดยไม่ทราบความมีที่มาที่ไปว่าใครเป็นผู้สร้าง เป็นที่เก็บรวบรวมธรรมตัวล้านนนาและพระธรรมชาดกต่าง ๆ ไว้

2.2. คุณค่าด้านจิตใจของพุทธศาสนิกชน

พบว่า หีบพระธรรม เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของการศรัทธาและนับถือพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา ที่ยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ในการสร้างหีบธรรมเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา หีบพระธรรม จึงเป็นหนึ่งในเครื่องสักการะที่สร้างเพื่ออุทิศในพระพุทธศาสนา โดยมีรูปทรงและประโยชน์การใช้สอยหลายประเภท ตามวิถีของผู้เผยแผ่พระธรรมในวัดวาอารามต่าง ๆ เมื่อมีการพบเห็นจะรู้สึกสุขใจทุกครั้งเป็นโบราณวัตถุที่ทรงคุณค่าไว้เพื่อเก็บรักษาใบลานที่บันทึกคำสอนหรือพระธรรมคัมภีร์ใส่ไว้ในหีบพระธรรม และใช้ในพิธีกรรมของหมู่สงฆ์ รวมถึงประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับฆราวาสอีกด้วย และสามารถนำคัมภีร์ใบลานที่เก็บในหีบพระธรรมมา

ศึกษาหาความรู้ หีบพระธรรมมีคุณค่าด้านจิตใจ เป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และที่สำคัญมีภูมิปัญญาที่สำคัญเขียนหรือจารึกในคัมภีร์ใบลานด้วย

2.3. คุณค่าด้านจิตรกรรม

พบว่า หีบพระธรรมของวัดในอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน เป็นหีบพระธรรมศิลปะล้านนาแบบฉบับแคว้นน่าน ถือได้ว่าเป็นเครื่องใช้สอยในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นหีบหรือกล่องไม้ขนาดใหญ่มีฝา 4 ข้าง มีรูปทรงและการตกแต่งที่แตกต่างกันไป ใช้สำหรับเก็บรักษาพระไตรปิฎกหรือพระธรรมในลักษณะคัมภีร์ใบลานที่พระสงฆ์ใช้สำหรับเทศน์ หีบพระธรรมประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนตัวหีบ 2)ส่วนฐาน และ3) ส่วนฝา ทั้งนี้หีบพระธรรมมักมีลักษณะเป็น “ทรงลุ้ง” เป็นทรงสี่เหลี่ยมคางหมู ด้านล่างฐานสอบเข้า ส่วนปากหีบผายออกก้นสอบ มีฝาครอบปิดด้านบนแตกต่างกัน ได้แก่ ฝาตัด ฝาคุ่ม และฝาเรือนยอดหรือฝาเครื่องยอด (ฝาเหม) โดยเรื่องราวที่ปรากฏบนหีบพระธรรมส่วนใหญ่ นิยมเขียนเรื่องพุทธประวัติและชาดกอย่างประณีตและบรรจง ส่วนลวดลายของหีบพระธรรมจะมีแบบทั้งที่มีลวดลายและไม่มีลวดลาย แบบมีลวดลายจะเป็นลายทางพระพุทธศาสนา รูปเทวดาและลายดอกที่เป็นศิลปะล้านนา มีการลงรักปิดทองเพื่อความสวยงามมากขึ้น

3. แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

3.1. การอนุรักษ์หีบพระธรรมการสงวนรักษา

พบว่า มีการดูแลรักษาหีบพระธรรมของวัดที่มีหีบพระธรรมในอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่านส่วนใหญ่จะมีการดูแลและเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี ส่วนใหญ่จะมีการเก็บรักษา การทำความสะอาดอยู่เสมอ มีการปัดกวาดทุกครั้งเมื่อเสร็จงานแล้ว มีการคลุมผ้าอย่างมิดชิด ไม่ให้ถูกแสงแดด อากาศถ่ายเท โปร่ง ไม่ให้มีความชื้น แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมควรสงวนรักษาในการจัดเก็บ จะมีการเก็บรักษา ระวังอย่าให้พวกแมลงทำลายหีบพระธรรมได้

3.2. การอนุรักษ์หีบพระธรรมด้านการปฏิสังขรณ์

พบว่า จะเป็นการซ่อมแซมแบบเล็ก ๆ น้อย ๆ อาจจะเกิดจากการผุของไม้ไปตามกาลเวลา โดยการปฏิสังขรณ์ดังกล่าวจะทำกันเองในวัด เนื่องจากไม่ได้ใช้เวลาในการทำมาก และเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายมากขึ้น หากมีเรียกช่างมาซ่อมก็จะทำให้ใกล้เคียงกับของเดิมมากที่สุด แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมต้องใช้การปฏิสังขรณ์ทั้งหมด

3.3. การอนุรักษ์หีบพระธรรมด้านการบูรณะ

พบว่า ยังไม่มีการบูรณะ เนื่องจากได้มีการปฏิสังขรณ์หรือซ่อมแซมจุดเล็ก ๆ ก่อนเพื่อไม่ให้หีบพระธรรมชำรุดไปมากกว่านี้ แต่หากมีการบูรณะแล้วนั้นจะต้องมีความสวยงาม คงทน แข็งแรงเพื่อให้เป็นศาสนวัตถุโบราณต่อไป แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมควรบูรณะหีบธรรมถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนา ถ้าผู้ไม่ศรัทธาจริง ๆ จะรักษาไม่ได้

อภิปรายผล

1. สภาพการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

พบว่า ส่วนใหญ่จะมีการดูแลและเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี สถานที่ที่มีการเก็บรักษาส่วนใหญ่จะมีการเก็บไว้บนวิหาร บางวัดมีการนำไปเก็บในศาลาที่เป็นหอธรรม หรือบนกุฏิเจ้าอาวาส หรือมีการเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์ของวัด ซึ่งสถานที่ดังกล่าวมีความปลอดภัยหากเป็นบนวิหารจะมีการล็อคประตูในยามค่ำคืน กลางวันจะมีพุทธศาสนิกชนไปทำบุญกันตลอดทั้งวันจะทำให้เป็นหูเป็นตาในการสอดส่อง อีกทั้งการเก็บรักษาหีบพระธรรมนั้นจะต้องมีการถ่ายเทเป็นอย่างดี ไม่อับหรือชื้น เก็บในที่แดดส่องไม่ถึง มีอากาศถ่ายเทเป็นที่ปลอดโปร่ง สามารถเข้าไปทำความสะอาดได้ตลอดเวลาหรือบ่อยครั้ง ถ้ามีการนำหีบพระธรรมมาใช้ในงานประเพณีหลังจากที่ใช้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว จะมีการใช้ผ้าเช็ดให้สะอาดและเก็บไว้ที่เดิมหรือนำผ้ามาคลุมให้มิดชิดเพื่อไม่ให้ฝุ่นจับได้ ส่วนด้านการปฏิสังขรณ์หีบพระธรรมนั้น จะเป็นการซ่อมแซมแบบเล็ก ๆ น้อย ๆ อาจจะเกิดจากการผุของไม้ไปตามกาลเวลา โดยการปฏิสังขรณ์ดังกล่าวจะทำกันเองในวัด เนื่องจากไม่ได้ใช้เวลาในการทำมาก นอกจากนี้ลวดลายของหีบพระธรรมบางวัดมีลวดลายหรือสีที่จางไปตามกาลเวลาเช่นกัน ทำให้ทางวัดต้องปฏิสังขรณ์จากช่างที่มีความเฉพาะด้านมาแต่งเติมให้สวดลายบนหีบพระธรรมกลับมางดงามเช่นเดิม ส่วนด้านการบูรณะหีบพระธรรม ถ้าหีบพระธรรมมีการทรุดโทรมไปมากจนไม่สามารถปฏิสังขรณ์หรือบูรณะได้ ทางวัดจะทำขึ้นมาใหม่เพื่อทดแทนหีบพระธรรมของเก่า โดยอาจจะใช้วัสดุที่เหมือนหรือคล้ายกับหีบพระธรรมของเดิม โดยใช้ช่างผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะด้านมาทำขึ้นใหม่หรือเพื่อให้กลับมาสภาพเดิมอีกครั้ง ซึ่งช่างแต่ละท่านมีความประณีตบรรจงในการทำเพื่อถือว่าเป็นพุทธบูชาในพระพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่ง อย่างไรก็ตามก็ยังมีอีกหลายวัดในอำเภอเชียงกลางที่มีหีบพระธรรมส่วนใหญ่ยังไม่มีบูรณะ เนื่องจากมองว่าเป็นเรื่องที่ใหญ่และจะเป็นการปฏิสังขรณ์เท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระชยานันทมุนี และคณะ (2559) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญาและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน: เมืองน่าน” โดยผลการศึกษาส่วนหนึ่งพบว่า การอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานเมืองน่านดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูคัมภีร์ใบลานล้านนาเมืองน่าน ด้วยวิธีการซ่อมแซมและบำรุงรักษาและจัดทำทะเบียนรายการคัมภีร์ใบลานหรือพับสา จำแนกตามหมวดหมู่คัมภีร์ใบลาน จำนวนทั้งสิ้น 232 คัมภีร์ของวัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน และวัดภูมินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

2. วิเคราะห์คุณค่าในการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

พบว่า หีบพระธรรมในจังหวัดน่านที่เก่าแก่ที่สุด ที่ได้มีการอนุรักษ์และรักษาไว้จนถึงปัจจุบันได้แก่ 1) หีบพระธรรมวัดบุญยืน 2) หีบพระธรรมวัดสถารศ ขอบปากหีบพระธรรมลายรดน้ำ ฐานกว้าง 54.5 ซม. สูง 10 ซม. หีบพระธรรม เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของการศรัทธาและนับถือพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา ที่ยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ในการสร้างหีบธรรมเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาต้องอาศัย ความศรัทธา อันหมายถึง ความเชื่อ ความเลื่อมในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันเกิดการกระทำด้วยกาย วาจา และใจรวมทั้งเป็นการสะท้อนแนวคิดด้านพุทธปรัชญาของชาวล้านนาที่มีต่อการศรัทธาในพระพุทธศาสนา คือ กระบวนการสร้างปัญญา คุณธรรม

และความสามารถอันเป็นส่วนประกอบสำคัญที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ไขปัญหาล่วงพ้นสิ่งที่บีบคั้นขัดข้องทั้งปวงนำชีวิตให้เจริญงอกงามไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีและเสวยผลแห่งความมีชีวิตได้โดยสมบูรณ์ ดังนั้นหีบพระธรรม จึงเป็นหนึ่งในเครื่องสักการะที่สร้างเพื่ออุทิศในพระพุทธศาสนา โดยมีรูปทรงและประโยชน์การใช้สอยหลายประเภท ตามวิถีของผู้เผยแผ่พระธรรมในวัดวาอารามต่าง ๆ จึงได้มีหอพระไตรปิฎก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี,ธนิกานต์ วรธรรมานนท์ 11-42, (2016). ได้ศึกษาเรื่อง อานิสงส์หีดหอไตร ฉบับวัดพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นคัมภีร์ใบลานซึ่งพบในปัจจุบันเพียงผูกเดียว ที่มีเนื้อหากล่าวถึงอานิสงส์การสร้างหอไตรโดยตรง จารโดยพระครูปัญญาภิชัย เจ้าอาวาสวัดพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2467 ค้นพบใน พ.ศ. 2532 ปริวรรตเป็นอักษรไทย ภาษาไทยใน พ.ศ. 2557 จารเป็นความเรียงร้อยแก้ว ใช้อักษรธรรมล้านนาภาษาบาลีและภาษาไทยถิ่นเหนือ และมีการใช้อักษรไทย ภาษาไทยเฉพาะในตอนท้ายใบลานที่ระบุชื่อผู้จาร เนื้อหาเกี่ยวกับอานิสงส์การรักษาพระไตรปิฎกทั้งการสร้างหอไตร หีบพระธรรม (ตู้พระธรรม) ธรรมาสน์ กากะเยีย (ที่วางคัมภีร์) ร้านธรรม สัตตภัณฑ์ ถวายไว้ในพระพุทธศาสนา ตลอดถึงการทำความสะอาดและบูชาพระธรรม ว่ามีอานิสงส์เทียบเท่ากับอานิสงส์ของพระโพธิสัตว์ขณะสร้างโพธิสมภารโดยพระสารีบุตรเป็นผู้ยกปัญหาเรื่องอานิสงส์นี้ถามพระพุทธเจ้า พระบรมศาสดาทรงตอบคำถามพร้อมแสดงบุพเพสันนิวาส คือความเป็นไปในชาติก่อน มาสนับสนุนผลบุญอันบังเกิดขึ้นจากการรักษาพระไตรปิฎก นอกจากนี้เมื่อมีการพบเห็นจะรู้สึกสุขใจทุกครั้งเป็นโบราณวัตถุที่ทรงคุณค่าไว้เพื่อเก็บรักษาใบลานที่บันทึกคำสอนหรือพระธรรมคัมภีร์ใส่ไว้ในหีบพระธรรม และใช้ในพิธีกรรมของหมู่สงฆ์ รวมถึงประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับฆราวาสอีกด้วย และสามารถนำคัมภีร์ใบลานที่เก็บในหีบพระธรรมมาศึกษาหาความรู้ หีบพระธรรมมีคุณค่าด้านจิตใจ เป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และที่สำคัญมีภูมิปัญญาที่สำคัญเขียนหรือจารึกในคัมภีร์ใบลานด้วย ฉบับแคว้นน่าน ถือได้ว่าเป็นเครื่องใช้สอยในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นหีบหรือกล่องไม้ขนาดใหญ่มีฝา 4 ข้าง มีรูปทรงและการตกแต่งที่แตกต่างกันไป ใช้สำหรับเก็บรักษาพระไตรปิฎกหรือพระธรรมในลักษณะคัมภีร์ใบลานที่พระสงฆ์ใช้สำหรับเทศน์ หีบพระธรรมประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนตัวหีบ 2)ส่วนฐาน และ3)ส่วนฝา ทั้งนี้หีบพระธรรมมักมีลักษณะเป็น “ทรงลุ้ง” เป็นทรงสี่เหลี่ยมคางหมู ด้านล่างฐานสอบเข้า ส่วนปากหีบผายออกก้นสอบ มีฝาครอบปิดด้านบนแตกต่างกัน ได้แก่ ฝาตัด ฝาคุ่ม และฝาเรือนยอดหรือฝาเครื่องยอด (ฝาเหม) ผู้ที่สร้างหีบพระธรรมมีอานิสงส์ผลบุญจากการถวานหีบพระธรรมไว้เป็นสมบัติของพระศาสนา หวังให้ตนประสบแต่ความสุข ความเจริญ และเป็นปัจจัยส่งผลให้ตนไปสู่สุคติโลก สวรรค์และเข้าถึงพระนิพพาน โดยเรื่องราวที่ปรากฏบนหีบพระธรรมส่วนใหญ่ นิยมเขียนเรื่องพุทธประวัติและชาดกอย่างประณีตและบรรจง ส่วนลวดลายของหีบพระธรรมจะมีแบบทั้งที่มีลวดลายและไม่มีลวดลาย แบบมีลวดลายจะเป็นลายทางพระพุทธศาสนา รูปเทวดาและลายดอกที่เป็นศิลปะล้านนา มีการลงรักผิดทองเพื่อความสวยงามมากขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของเปรมรัศมี ธรรมรัตน์ (2552) ศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์คุณค่าและการดำรงอยู่ของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน: กรณีศึกษาหนังใหญ่วัดขนอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี” ผลการศึกษาพบว่า ในการดำรงอยู่ของศิลปวัฒนธรรม

พื้นบ้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังใหญ่วัดขนอนมีคุณค่าที่สำคัญใน 2 ด้านหลักดังนี้ ประการแรกมีคุณค่าต่อการพัฒนาบุคคล โดยผู้ที่มาสืบทอดและผู้มาชมการแสดงหนังใหญ่จะได้รับการส่งเสริมการพัฒนาสติปัญญา การพัฒนาอารมณ์ การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาร่างกาย และการปรับตัวทางสังคมทำให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ประการที่สองมีคุณค่าต่อการพัฒนาสังคม โดยการส่งเสริมทางด้านการศึกษาในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน ส่งเสริมด้านจริยธรรมมีการสอดแทรกข้อคิดในการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรมรู้จักความดี ความชั่ว ส่งเสริมศิลปะในแขนงต่าง ๆ ทั้งหัตถศิลป์ คีตศิลป์ นาฏศิลป์ วรรณศิลป์และดุริยางคศิลป์ มีคุณค่าทางเศรษฐกิจโดยสร้างอาชีพและรายได้ให้กับชุมชน

3. แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

พบว่า แนวทางการดูแลและเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี ส่วนใหญ่จะมีการเก็บรักษา การทำความสะอาดอยู่เสมอ มีการปัดกวาดทุกครั้งเมื่อเสร็จงานแล้ว มีการคลุมผ้าอย่างมิดชิด ไม่ให้ถูกแสงแดด อากาศถ่ายเทโปร่ง ไม่ให้มีความชื้น แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมควรสงวนรักษาในการจัดเก็บ จะมีการเก็บรักษาระวังอย่าให้พวกแมลงทำลายหีบพระธรรมได้ ส่วนด้านการปฏิสังขรณ์หีบพระธรรมนั้น จะเป็นการซ่อมแซมแบบเล็ก ๆ น้อย ๆ อาจจะเกิดจากการผุของไม้ไปตามกาลเวลา โดยการปฏิสังขรณ์ดังกล่าวจะทำกันเองในวัดเนื่องจากไม่ได้ใช้เวลาในการทำมาก และเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายมากขึ้น หากมีเรียกช่างมาซ่อมก็จะทำให้ใกล้เคียงกับของเดิมมากที่สุด แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมต้องใช้การปฏิสังขรณ์ทั้งหมด ส่วนด้านการบูรณะหีบพระธรรม จะยังไม่มีการบูรณะ เนื่องจากได้มีการปฏิสังขรณ์หรือซ่อมแซมจุดเล็ก ๆ ก่อนเพื่อไม่ให้หีบพระธรรมชำรุดไปมากกว่านี้ แต่หากมีการบูรณะแล้วนั้นจะต้องมีความสวยงาม คงทน แข็งแรงเพื่อให้เป็นศาสนวัตถุโบราณต่อไป แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมควรบูรณะหีบธรรมถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนา ถ้าผู้ไม่ศรัทธาจริง ๆ จะรักษาไม่ได้ สอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานที่พูดถึงคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และบริหารจัดการโบราณสถานของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง นั่นคือ การอนุรักษ์ (Conservation) ซึ่งหมายถึง ทุกวิธีการของการดูแลรักษาโบราณสถานและมรดกวัฒนธรรม ด้วยเป้าหมายที่จะรักษาไว้ซึ่งความสำคัญทางวัฒนธรรมสามารถโอนรวมความถึงการศึกทอด หรือประยุกต์ปรับเปลี่ยนการใช้สอย การรักษาซึ่งความทรงจำ และความหมาย การบำรุงรักษา การสงวนรักษา การบูรณะ การปฏิสังขรณ์และการประยุกต์การใช้สอยอาจจะเป็นการใช้วิธีการหนึ่งวิธีการใดหรือใช้หลายวิธีร่วมกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ นิสา พิมพิเศษ (2554) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุตรดิตถ์” แนวทางการจัดการโบราณสถานสำหรับภาครัฐและภาคประชาชน ในส่วนของแนวทางที่ 4 เพื่อลดความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพจากธรรมชาติ ประกอบด้วยการอนุรักษ์และดูแลรักษาโบราณสถานอย่างต่อเนื่อง และแนวทางที่ 5 เพื่อลดความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพจาก มนุษย์ ประกอบด้วยกิจกรรมดูแลรักษาโบราณสถาน เผยแพร่ความรู้ด้านกฎหมาย และบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับโบราณสถานอย่างเคร่งครัด รวมถึงปลูกฝังจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน

องค์ความรู้จากงานวิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน”

องค์ความรู้ ได้ทราบถึงแนวทางในการอนุรักษ์หีบพระธรรมได้ถูกตามหลักการตามที่กรมศิลปากรได้กำหนดแนวทางไว้ของแต่ละวัดในอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน ทั้งในด้านการดูแลรักษา ด้านการปฏิสังขรณ์และด้านการบูรณะ และการเล็งเห็นถึงคุณค่าของการอนุรักษ์โบราณวัตถุให้คงอยู่ทั้งในด้านคุณค่าของประวัติศาสตร์ คุณค่าของจิตรกรรมและคุณค่าทางจิตใจของคนในชุมชนที่มีการขับเคลื่อนเพื่อให้หีบพระธรรมคงอยู่เห็นคุณค่าของหีบพระธรรมและสร้างความเข้าใจให้แก่พุทธศาสนิกชน เช่นการจัดงานสักการะหีบพระธรรมหรือประชาสัมพันธ์ทางสื่อออนไลน์ให้เป็นที่รู้และรับทราบแก่ประชาชนทั่วไป หีบ พระธรรมจะคงรักษาไว้ในศาสนาได้นานตลอดไป

สรุป

แนวทางการอนุรักษ์หีบพระธรรมของพุทธศาสนิกชน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน นอกจากที่จะให้คนในชุมชนดูแลรักษากันแล้ว ทางหน่วยงานราชการควรเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ด้วย ดังนั้นควรจะมีการให้ความรู้เกี่ยวกับการสร้างหีบพระธรรมและการดูแลรักษาหีบพระธรรมจากผู้เชี่ยวชาญหรือปราชญ์ในพื้นที่ มีการอบรม รวมทั้งการให้คนรุ่นใหม่ตระหนักถึงการอนุรักษ์โบราณวัตถุต่าง ๆ ทั้งในชุมชนและทั้งจังหวัด ให้เห็นถึงคุณค่าสิ่งที่บรรพชนได้สร้างและอนุรักษ์ให้คนรุ่นหลังได้รู้จักและรักษาไว้สืบไป

บรรณานุกรม

สำนักหอสมุดแห่งชาติ. ความรู้ด้านการซ่อมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2556.

เสถียร ทั่งทองมะดัน. การสืบค้นและการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและถ่ายทอดภูมิปัญญาตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. รายงานผลการวิจัย. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยมหา-จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

พระเทพสุวรรณเมธี, พระราชรัตนโสภณ, พระราชรัตนมุนี และสุพิชฌาย์ พรพิชณรงค์. การพัฒนาระบบสืบค้นและอนุรักษ์เอกสารและคัมภีร์โบราณของวัดในสังคมไทย. รายงานผลการวิจัย. นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

พระชยานันทมุนี และคณะ, “การศึกษาภูมิปัญญาและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน: เมืองน่าน”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2559.

พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต. รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดและชุมชนในประเทศไทย

ด้วยกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 5(2), 639-656, 2563.

พระมหาประกาศิต สิริเมโธ. รูปแบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมแก่เยาวชนในจังหวัดนครปฐม และจังหวัดสุพรรณบุรี. วารสารศิลปศาสตร์ราช-มงคลสุวรรณภูมิ, 1(2), 113-124, 2562.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และ ธนิกานต์ วรธรรมานนท์, “อานิสงส์หีดหอไตร ฉบับวัดพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่”, ดำรงวิชาการ, บทวิเคราะห์คุณค่าหอไตรล้านนา. ดำรงวิชาการ, 11-42, (2016).

เปรมรัศมี ธรรมรัตน์, “การวิเคราะห์คุณค่าและการดำรงอยู่ของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน: กรณีศึกษาหนังใหญ่วัดขนอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), 2552.

นิสา พิมพิเศษ, “แนวทางการจัดการโบราณสถานในจังหวัดอุตรดิตถ์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), 2554.